

ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

У статті визначені особливості економічного розвитку депресивних територій на основі просторового маркетингу в умовах реформування економіки. Об'єктом дослідження є економічні процеси в регіонах України, а саме в депресивних. Предметом є інструменти просторового маркетингу, які можуть впливати на економічний розвиток депресивної території.

В статье определены особенности экономического развития депрессивных территорий на основе пространственного маркетинга в условиях реформирования экономики. Объектом исследования являются экономические процессы в регионах Украины, а именно в депрессивных. Предметом являются инструменты пространственного маркетинга, которые могут влиять на экономическое развитие депрессивной территории.

In this article certain features of economic development of the depressed territories are on the basis of the spatial marketing in the conditions of reformation of economy. A research object are economic processes in the regions of Ukraine, namely in the depressed regions. An object are instruments of the spatial marketing, which can influence on economic development of the depressed territory.

Ключові слова: просторовий маркетинг, депресивні регіони, модель, глобалізація, регіоналізація, транскордонне співробітництво, індекс репресивності.

Сьогодні на різних рівнях – від Президента до пересічного управлінця – наголошується на важливості розвитку в Україні відсталих і депресивних територій. Ведеться пошук нових шляхів реалізації такої політики, пишуться нові законопроекти, видаються накази. Однак цікаво, що центральні органи влади, теоретизуючи на цю тему, часто переоцінюють власну роль у відродженні регіонів. У той же час варто пам'ятати, що крім державної підтримки є ще багато способів для регіону підняти свій потенціал власними силами, один з них є розвиток депресивних територій на основі просторового маркетингу. Про це свідчать непоодинокі приклади місцевого розвитку цілої низки міст та сіл України. Виявляється, що організована і цілеспрямована громада, яка вірить у власні сили, може зробити те, що не вдавалося урядовим програмам протягом останніх років. Звичайно, не можна недооцінювати підтримку ззовні, однак визначальним чинником для покращення добробуту регіону залишається все-таки ініціатива знизу, підкріплена підтримкою державних обласних та муніципальних органів на місцях, а також різноманітних програм в розрізі транскордонного співробітництва, в яких пробують брати участь більшість регіонів України.

Одним з інструментів, що дозволяє залучити капітал і ефективно його використати, орієнтуючись на найпроблемніші регіони, є просторовий маркетинг, особливо якщо територія, що розглядається як депресивна, володіє потужними ресурсами – не обов'язково фінансовими, але також і людськими, природними тощо. Варто підкреслити, що існує досить багато науково-методичних підходів до типологізації внутрішніх регіонів країн світу, їх розвитку на основі сталого просторового розвитку. Відрізняються вони

складом завдань, методами оцінки, зведенням оцінок до інтегрального значення, класами, типами й підтипами регіонів, які виділяються.

Академік НАН України М.Долішній вважав, що стратегія сталого розвитку має враховувати інтереси нинішніх і майбутніх поколінь, природні можливості кожної країни для вирішення демографічних і технологічних проблем, а також можливості міжнародного співробітництва у цьому напрямі [1, с. 7].

Перехід до сталого розвитку країни є серйозною науковою проблемою, а процеси, пов'язані з його досягненням, мають важливе прикладне значення в усіх сферах людської діяльності. Формування та реалізація політики сталого розвитку набувають сьогодні нової якості. Саме тому його концепція постійно доповнюється у багатьох аспектах. Забезпечується поступове її залучення «в орбіту все більш широкого спектра питань розвитку міських та регіональних співтовариств» їх просторової організації, в процеси «тривалого розвитку людських спільнот, використання культурної спадщини».

Інструментом реалізації Концепції сталого розвитку має бути просторовий маркетинг. «Необхідно поєднати багатоцільове використання території, що відповідає єдиним територіальним інтересам, з дійовим територіальним управлінням і регіональною політикою, які слугують засобом переходу території на засади сталого розвитку» [2, с.37].

Просторовий маркетинг сталого розвитку – це діяльність суб'єктів регіону щодо просторової конкретизації стратегії збалансованого соціально-економічного та екобезпечного розвитку, встановлення пріоритетів та форм облаштування відповідної просторової системи. Він має на меті одночасне забезпечення підвищення рівня життя населення, раціональне використання території, природних ресурсів та захист навколишнього середовища. Такий просторовий маркетинг має передбачати розробку та реалізацію цілого комплексу заходів, спрямованих на гармонізацію і збалансованість регіонального розвитку, розв'язання кола відповідних завдань, а саме: перетворення міст та селищ у привабливі для життя та діяльності місця; задоволення потреб населення і підприємств в отриманні додаткових площ для їх використання; реконструкцію старих промислових зон; розвиток та створення ефективної інфраструктури; раціональне використання земельних площ; відновлення природного середовища; розвиток ландшафту як економічного, соціального та природного простору.

Серед відомих теоретичних і методологічних наробітків у цьому напрямку – роботи таких вітчизняних і закордонних учених: М.Барановський, М.Хвесик, Л.Горбач, М.Долішній, Л.Зайцева, Ф.Заставний, В.Коломийчук, Б.Кульчицький, А.Новікова, Я.Шевчук, І.Сторонянська, М.Жиленкова, Б.Бутс, З.Дробишевський, О.Кочеткова, Г.Мальгінов, В.Петров, О.Кузнецова, Б.Лавровський, В.Петросянц, В.Куперштох, В.Соколов, С.Суспін, М.Ягольніцер та ін. [3-10].

В умовах залучення України до світових процесів глобалізації, регіоналізації

та транскордонного співробітництва ефективне функціонування економіки неможливе без подолання проблем міжрегіональних відмінностей, ліквідації кризових явищ і відсталості у розвитку окремих територій окремої країни чи суміжних країн. У цьому контексті достатньо актуальними є проведені нами дослідження.

Метою нашої статті є визначення особливостей економічного розвитку депресивних територій на основі просторового маркетингу в умовах реформування економіки. Об'єктом нашого дослідження є економічні процеси в регіонах України, а саме в депресивних регіонах. Предметом є інструменти просторового маркетингу, які можуть впливати на економічний розвиток депресивної території.

Україна, як відомо, уже багато років перебуває у стані системної кризи. Її прояви відомі. Офіційна статистика не дає реальних даних про справжній стан населення, соціальний, інтелектуальний, економічний, доступу до цивілізаційних благ тощо.

У результаті інформаційної недостатності сучасної оцінки регіональних ситуацій в українському суспільстві існує кілька формул самозаспокоєння, які за своєю суттю є неефективними насамперед тому, що ілюзорні. Однією з таких формул є ілюзія того, що «всюди однаково погано». У кожній країні є відносно процвітаючі і відсталі регіони, можуть виникати збиткові зони, депресивні регіони тощо. Скажімо, до депресивних регіонів, звичайно, відносять такі, у яких попередній рівень достатку населення змінився на безнадійне падіння, а люди не мають можливості змінити місце проживання, роботи. В таких випадках застосовується санкція регіону, яка є досить дорогою і практично безприбутковою справою. Посилення регіональної диференціації спостерігається і в Україні. Реальністю є конгломерат не тотожних за своїм станом розвитку регіонів. Суспільство, яке не має об'єктивної інформації щодо свого стану, не здатне ані правильно поставити діагноз, ані проводити виважену політику, в тому числі й регіональну [11, с.19].

Аналіз теоретичних концепцій регіональної політики дозволяє зробити висновок, що поки ще не знайдено універсальний теоретичний метод, який зміг би відповісти на питання про шляхи досягнення найбільш ефективних показників в економічному розвитку регіонів та розкрити причини диспропорцій у рівнях їх розвитку. Виходячи з досвіду найбільш розвинутих держав світу, можна стверджувати, що ефективний розвиток держави неможливий без виваженої, детально продуманої регіональної політики.

Формування й реалізація державної регіональної політики з урахуванням досвіду та відповідно до принципів регіональної політики європейських держав стане важливим кроком на шляху до включення національної економіки в європейський економічний простір та інтеграції України у Європейське співтовариство. У розвинених країнах світу та особливо в Європі останнім

часом спостерігаються дві тенденції: зростання політичної ваги регіонів та збільшення кількості регіональних ініціатив, спрямованих на стимулювання економічного розвитку. Таким чином, оптимізується розподіл повноважень щодо розвитку конкретної місцевості з метою підвищення адекватності заходів державної політики. Вагомість регіональної компоненти у майбутньому устрої Європейського Союзу (ЄС) підкреслюється також гаслом спільноти – «Європа регіонів». Теоретичною основою сучасних підходів є концепція «нового регіоналізму», яка ґрунтується на поєднанні централізованих («згори-донизу») і децентралізованих («знизу-догори») підходів. При цьому стимулюються внутрішні резерви саморозвитку регіонів та значна увага приділяється міжрегіональним формам співпраці. Модель регіонального економічного розвитку ЄС ґрунтується на стратегічному партнерстві між центральним урядом та місцевими органами влади, учасниками державного і приватного секторів, громадськими організаціями [12].

Очевидно, що для застосування адекватних заходів у сфері регіонального розвитку необхідно провести певне групування територій за ключовими ознаками. Поширеними у вітчизняних наукових колах характеристиками регіонів є такі як «проблемний», «відсталий», «кризовий» та «депресивний». Регіони чи їх частини (район, місто обласного значення або кілька районів, міст обласного значення), рівень розвитку яких за показниками, визначеними цим Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів», є найнижчим серед територій відповідного типу, оголошуються депресивними територіями [13].

Депресивний регіон вимагає кардинальних змін у соціальній та економічній сферах. Однак, з огляду на обмеженість бюджетних ресурсів в Україні, уряду буде не під силу реалізувати такий комплекс заходів, та ще й на значних територіях. Таким чином, варто застосувати кілька різних критеріїв для класифікації територій, які дадуть змогу диференціювати напрямки і вагу державної підтримки та роль місцевих органів влади у цьому процесі.

У той же час ЄС розробив універсальний підхід до виділення проблемних регіонів у соціально-економічному розвитку окремих країн. Європейська Комісія «зважує» стан району в країні і ЄС в цілому. У зв'язку з цим виділяються два критерії – ВВП на душу населення та рівень безробіття. «Базовим рівнем» є обсяг ВВП на душу населення (не нижче 85% в середньому по країні) і рівень безробіття (більше 110%). Потім вказані критерії уточнюються, виходячи зі стану країни за цими показниками в ЄС. Якщо виділені в країні проблемні райони не відповідають критеріям, встановленим в ЄС, то Комісія настоює на перегляді кордонів, тобто добивається концентрації зусиль на розвиток найбільш виражених кризових ареалів і недопущення порушення принципу вільної конкуренції (тобто метою є попередити надання коштів достатньо успішним територіям і тим самим підвищити їх шанси на ринку).

Особливістю європейської регіональної політики є також те, що прийняття

рішення про підтримку регіону не здійснюється тільки за вертикальною схемою «ми порівняли показники і вирішили вас підтримати», але також із залученням ініціативи «знизу». Процедура виглядає наступним чином: країна-член ЄС подає перелік проблемних регіонів разом з відповідними індикаторами, статистикою, описом. Європейська Комісія спочатку опрацьовує подану інформацію, а потім разом з країною визначає, чи відповідають ці регіони критеріям ЄС (зазначені вище). Якщо відповідь є позитивною, то це ще не означає, що кошти будуть виділені – далі багато що залежить від самого проблемного регіону. Він повинен подати план регіонального розвитку, який містить опис ситуації, стратегію досягнення поставлених цілей, частку вкладу до проекту з боку регіону і країни. Якщо й ці документи задовольняють вимоги Європейської Комісії, наступним кроком стане підписання програмних документів щодо підтримки з боку ЄС та отримання допомоги.

Отож, як видно, навіть допомогу ззовні регіони можуть отримати лише підготувавши відповідний ґрунт всередині. При цьому створення стратегій та програм розвитку – необхідна складова такої підготовки. Вони допомагають зрозуміти роль і можливості регіону, правильно визначити пріоритети його розвитку, і що основне – пояснити спроможності і готовність регіону до співпраці всім можливим партнерам.

Проведені нами дослідження показали, що в межах України склалися значні відмінності у рівні депресивності окремих регіонів, які з роками посилюються. Найбільшим рівнем депресивності вирізняються західні та північні області України, де поряд з традиційно низькими показниками індустріального розвитку помітних втрат зазнало і сільське господарство, яке є головною сферою економіки цих регіонів (таблиця 1). Значно кращою є ситуація на сході України та в столиці. Наведені в Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» показники визначення депресивних територій не зовсім правильно відображають реальний стан справ. Їх перелік має включати також показники фінансової самостійності регіонів, забезпеченості населення товарами і послугами тощо. Пошук шляхів відродження депресивних територій залишається важливим загальнодержавним завданням. Очевидно, що єдиного «рецепту» відновлення таких територій немає, оскільки причини кризового стану у них різні. Основна увага має бути приділена не стільки пасивним заходам підтримки депресивних територій, скільки стимулюючим заходам активізації господарства, побудові ефективної економічної моделі розвитку з продуманим механізмом державного управління.

Таблиця 1

Групування регіонів України за рівнем депресивності території

Регіони	Інтегральний індекс депресивності
<i>Дуже високий</i>	
Волинська	-2,681
Житомирська	-2,995
Рівненська	-2,733
Тернопільська	-4,041

МАРКЕТИНГ

Хмельницька	-2,992
Чернівецька	-3,836
Середнє значення	-3,213
Середній	
Вінницька	-1,286
Закарпатська	-1,295
Івано-Франківська	-1,316
Львівська	-1,217
Миколаївська	-0,568
Середнє значення	-1,136
Низький	
Донецька	5,518
Дніпропетровська	4,867
Запорізька	3,921
Полтавська	2,827
м. Київ	12,639
Середнє значення	5,954

Відповідно, провівши аналіз наступних наукових праць [14-19], ми визначили, що основними напрямками підвищення рівня фінансового забезпечення розвитку депресивних регіонів у період реформування економіки і становлення ринкових відносин є:

- ✓ забезпечення здійснення державою регулюючих функцій в економічній сфері – створення загальних умов стабілізації і сталого економічного розвитку, протидія негативним тенденціям в економіці за допомогою удосконалення економічної, фінансової та кредитної політики, застосування дієвих фінансових і кредитних важелів впливу, формування ефективних ринкових механізмів господарювання;

- ✓ створення єдиного правового поля ринкових реформ та розвитку депресивних територій, забезпечення взаємної узгодженості законодавчо-нормативних актів з питань регіональної економічної, зокрема бюджетно-податкової та фінансово-кредитної, політики;

- ✓ продовження подальшої децентралізації управління на основі зростання ролі територіального фактора розвитку держави. Зокрема, це розподіл функцій, повноважень, відповідальності і фінансових ресурсів між державними, регіональними та місцевими органами влади, а також підвищення ролі місцевого самоврядування;

- ✓ формування та здійснення регіональної економічної політики на основі узгодження державних та регіональних інтересів, використання переваг територіального поділу праці, природно-ресурсного і науково-виробничого потенціалу територій, а також удосконалення міжбюджетних відносин;

- ✓ покращення економічної ситуації в депресивних регіонах за допомогою подолання збитковості значної кількості підприємств, забезпечення реальних джерел формування оборотних коштів, прискорення темпів структурних перетворень, посилення інноваційної спрямованості економіки;

- ✓ формування дієвої фінансової та податкової політики на принципах стабільності та справедливості податкової системи, створення однакових умов оподаткування незалежно від форм власності і галузевої належності з метою

здійснення позитивних зрушень у фінансовому забезпеченні розвитку економіки депресивних територій;

✓ посилення регулюючого і стимулюючого впливу податків на розвиток виробництва через виділення нових пріоритетів у податковій політиці (збільшення податкових інвестиційних пільг, урахування впливу податків і податкових пільг на норму прибутку з капіталу);

✓ спрощення діючої податкової системи, забезпечення стабільності податкових умов – розмірів ставок податків, їх кількості та бази оподаткування;

✓ формування ефективної кредитної політики як одного із важелів реформування економіки та структурних перетворень шляхом збільшення обсягів кредитів за видами (коротко- і довгострокових) та раціонального їх спрямування, в першу чергу, для забезпечення пріоритетною розвитку наукоємних галузей і підприємств;

✓ впровадження пільгового кредитування інноваційних і експортно-орієнтованих проектів, що передбачені державними програмами пріоритетного розвитку;

✓ погашення заборгованості по заробітній платі та пенсіях та підвищення їх рівня, здійснення виплат по зовнішньому боргу та індексації доходів громадян неекономічним шляхом;

✓ сприяння подальшому активному розвитку фондового ринку, використанню його інструментів для диверсифікації джерел фінансових ресурсів як поточної та інвестиційної діяльності підприємств, так і органів місцевого самоврядування.

Таким чином, в Україні, де більша частина регіонів можуть розглядатися як депресивні, особливо важливо знайти оптимальне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів. Надаючи фінансову допомогу територіям, слід виходити з пріоритетів стабілізації й прискорення загальноекономічного зростання та необхідності зближення міжрегіональних відмінностей в умовах життєдіяльності населення. Цим зумовлюється переважаюча орієнтація на фінансову самостійність господарюючих суб'єктів у вирішенні їхніх внутрішніх соціально-економічних проблем.

Список використаних джерел:

1. Долішній М. І. Роль стратегій соціально-економічного розвитку областей у реалізації сталого розвитку України. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика сталого розвитку: принципи формування, механізми реалізації (Збірник наукових праць). Випуск 5 (XXXVI). Інститут регіональних досліджень НАН України, Львів, 2002, с. 7.

2. Писаренко С.М. Сталий розвиток сільських територій. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика сталого розвитку: принципи формування, механізми реалізації (Збірник наукових праць). Випуск 5 (XXXVI). Інститут регіональних досліджень НАН України, Львів, 2002, с. 37.

3. Барановський М.О. Депресивність регіонів України // Теорія та практика досліджень: Зб. наук. пр. викладачів природничо-географічного ф-ту. - Вип.1. - Ніжин, 2006. - С.74-81.

4. Долішній М.І., Шевчук Л.Т., Шевчук Л.В., Депресивні територіальні суспільні системи: концептуальні підходи до вивчення та пошук шляхів активізації розвитку // Clovek v suradniciach multidimenzionalnej spolocnosti. 1. - Presov: ManaCon, 2000. - P .228 - 236.

5. Методологія комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку області та її територіально-адміністративних одиниць: Монографія за ред. Зайцевої Л.М., НАДУ при Президентові України. - Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2004. - 129 с.
6. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони, поселення й галузі економіки України: проблеми, оцінка, прогнози // Географія та основи економіки у школі. - №6, 2004. - С. 24-29.
7. Новікова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України //Стратегічна панорама. - №3-4, 2000. - С. 115.
8. Типология российских регионов / Авторский коллектив: Б. Бутс, С. Дробышевский, О. Кочеткова, Г. Мальгинов, В. Петров, Г. Федоров, А Хехт, А. Шеховцов, А. Юдин. - Москва. - 2002, 336 с. - <http://www.iet.ru>
9. Петросянц В.З. Экономическая политика депрессивного региона: проблемы формирования и реализации. - М.: Наука, 2005. - 189 с.
10. Куперштох В.Л., Соколов В.М., Суспицын С.А., Ягольницер М.А. Методические основы выделения депрессивных и отсталых регионов // Регион: экономика и социология, 1996. - № 2. - С. 3 - 33.
11. Нагорна І.В. Деякі аспекти розподілу повноважень між центральною владою та органами місцевого самоврядування на регіональному рівні (на прикладі Одеси) // Управління сучасним містом. - 2005. - Травень. - С. 19.
12. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. - К.: Логос, 2005. - 568 с.
13. Побурко Я., Кардаш В. Методологічні засади класифікації регіонів за рівнем економічного розвитку // Економічні есе, №2(13).
14. Проблеми і шляхи розвитку депресивного регіону (на прикладі областей Поліського економічного району): Монографія / [М.І. Карлін, Л.М. Горбач, Н.В. Вишневська та ін.]; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк: Вежа, 2006. - 430 с.
15. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної): Моногр./ Ф.Заставний; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка.-Л., 2006- 348с.
16. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. /З.С.Варналій, О.О. Бабінова, О.В.Бойко-Бойчук, В.В.Борщевський, Т.Г.Васильців; Нац. ін-т стратег. дослідж. - К., 2007.-786с.
17. Фінансова система інвестиційного забезпечення регіонального розвитку економіки: моногр. / О.О. Другов; Нац. банк України, ін-т банк. справи, Львів. ін-т банк. справи. - К., 2007. - 151 с. - Бібліогр.: с. 143-151.
18. Регіональна економіка: Підручник / М.В. Жук. - К.: Академія, 2008. - 416 с.
19. Строненська І.З. Регіони України: пошук моделі конвергентного розвитку. Моногр., Львів, 2008 р. - 144 с.